

UNIVERSITAT_{DE}
BARCELONA

ENTRE LA REFORMA I LA DESTRUCCIÓ DELS BARRIS POPULARS: L'ENDERROC DELS PISOS DE CAN GARCIA DE MANLLEU

Treball final del grau en Antropologia Social i Cultural

Pol Rifà Llimós
Tutor: Gerard Horta Calleja
polrifa@gmail.com
Curs: 2019-2020

Resum

Aquest article es fixa en el procés d'enderroc dels pisos de Can Garcia que s'inclou dins del Pla de Millora del Barri l'Erm de Manlleu. A partir d'aquest cas es pretén mostrar el plantejament de les polítiques de reforma urbana per analitzar la seva doble incidència en la transformació física del barri i en les representacions simbòliques que hi estan vinculades. Estudiar els motius i les conseqüències de l'enderroc que giren al voltant de l'estigmatització, la segregació i la diversificació de la població són els punts de partida per entendre la complexitat de les intervencions urbanístiques i plantejar una visió més qualitativa a l'hora d'estudiar les implicacions de les transformacions urbanístiques i socials en barris populars com aquest.

Paraules claus: barri de l'Erm, reforma urbana, Llei de Barris, enderroc pisos de Can Garcia

ÍNDEX

1. Introducció	3
2. Marc teòric	4
3. Aspectes metodològics	6
4. La construcció i el creixement del barri de l'Erm	7
5. Anàlisi	9
5.1 Un nou model en les intervencions urbanístiques: la Llei de Barris	9
5.2 Les noves categories dels programes sociourbanístics	11
5.3 L'enderroc dels pisos de Can Garcia	16
5.4 Les implicacions socials de l'enderroc	19
6. Conclusions	23
7. Bibliografia	25

1. Introducció

L'estigmatització i les dinàmiques de segregació socioespacial relacionades amb el barri de l'Erm de Manlleu han estat una de les principals motivacions a l'hora d'aplicar-hi programes de regeneració urbana. En un context marcat per les desigualtats socials com és el cas del barri de l'Erm resulta especialment paradigmàtic observar com les polítiques públiques han pretès millorar urbanísticament i socialment el barri. Concretament, l'article que presento a continuació vol reflectir la importància que han tingut les polítiques de reforma urbana en relació a la transformació del barri de l'Erm de Manlleu i en l'enderroc dels pisos de Can Garcia. És en aquest context marcat per la transformació urbanística que es poden observar certes ambivalències pel que fa als objectius de la reforma del barri. Per una banda s'hi troben presents tot un conjunt d'interessos per la millora urbanística del barri (construcció de nous equipaments, reforma d'antics edificis, millores en l'espai públic, etc.) i per altra banda, la voluntat de treballar per la millora de les condicions de vida dels veïns. Aquests dos eixos presents en el Pla de Millora del Barri de l'Erm (PMBE), però, no han tingut la mateixa capacitat d'incidència dins d'aquest pla. Així doncs, el que tractaré de plantejar és com sovint l'àmbit social d'aquests projectes es troba subordinat a la transformació urbanística. Juntament amb aquest plantejament, l'objectiu d'aquest article és el de mostrar com l'enderroc dels pisos de Can Garcia suposa la culminació de la reforma del barri de l'Erm i en conseqüent del desplegament d'un conjunt de retòriques aplicades sobre el mateix barri al voltant de la regeneració, l'exclusió o el civisme. En aquesta mateixa direcció tractaré de plantejar com la reforma del barri no només pot ser entesa com un projecte sociourbanístic sinó que també suposa una intervenció política acompanyada d'elements ideològics aplicats sobre les representacions del mateix barri.

La perspectiva amb la qual tractaré aquest cas busca fer una aproximació crítica amb les retòriques de la regeneració urbana, partint del qüestionament del seu caràcter integral a l'hora de solucionar problemes estructurals a curt termini. L'aplicació de programes sociourbanístics en barris suposadament conflictius o degradats mostren l'intent de resoldre l'estigmatització a partir de la transformació urbanística. Tot i això, cal tenir en compte com les dinàmiques de desigualtat que travessen aquests barris són construïdes en el temps pel fet que en la majoria de casos tenen a veure amb la manca de planificació en el moment de la seva construcció. És d'aquesta manera que prendré d'exemple el cas de l'enderroc dels pisos de Can Garcia per mostrar com un model de creixement urbanístic intensiu ha afavorit a la segregació socioespacial. I com posteriorment ha implicat la posada en marxa d'un conjunt d'iniciatives que han considerat la concentració de la immigració i la degradació com els problemes derivats de l'estigmatització del barri.

2. Marc teòric

Com a punt de referència per la perspectiva teòrica d'aquest article utilitzaré tres enfocaments sobre l'espai urbà que van des d'un plantejament general fins a un plantejament més específic. Aquests tres enfocaments són els següents: 1) producció de l'espai urbà, 2) segregació socioespacial i processos d'estigmatització i 3) espai i transformacions urbanístiques. A partir d'aquestes categories pretenc mostrar la complexitat que representen els programes de regeneració urbana i veure com actuen sobre els significats de l'espai urbà. En primer lloc, partint de la lectura que Lefebvre (2013 [1974]) fa de l'espai urbà es pot entendre com l'espai no és mai una categoria neutral ni es troba deslliurada de les tensions que hi tenen lloc. Des del punt de vista de Lefebvre, l'espai no és tan sols una construcció física produïda per arquitectes i urbanistes, sinó que principalment l'espai és una construcció social i política. És a partir d'aquí que es pot entendre com l'espai pot ser mobilitzat per uns interessos que afavoreixin a la seva mercantilització o per legitimar certs moviments de la població. La posició d'autors com el mateix Lefebvre, Harvey (1978) o Smith (1996) assenyalen com l'urbanisme és clau pels processos d'acumulació de capital en clau urbana dins del capitalisme. Una visió crítica amb l'urbanisme, però, planteja com l'interès a l'hora d'estudiar l'espai no s'ha de situar en les formes com aquest es planifica sinó que contràriament s'ha de centrar en estudiar les relacions que tenen lloc en aquest espai. El que proposa Lefebvre (2013 [1974]: 92) és una triple divisió de la noció d'espai (en concret fa referència a la pràctica espacial, les representacions de l'espai i els espais de representació) on es poden constatar les contradiccions en les formes de viure, percebre i concebre l'espai. D'aquesta manera, les representacions de l'espai són rellevants a l'hora d'entendre l'objectiu de fons que mou les intervencions urbanístiques.

El caràcter nítidament neoliberal que ha adquirit l'urbanisme en les últimes dècades reflecteix la proximitat entre les transformacions urbanístiques i les operacions immobiliàries al servei dels interessos econòmics del lliure mercat. Amb el conjunt de les reformes urbanístiques en diversos barris de Catalunya impulsades a partir de la Llei de Barris (2004) es podria discutir quina ha estat realment la funció de l'urbanisme en aquests projectes. En termes generals, l'urbanisme es podria situar en dues direccions diferents. Per una banda, l'urbanisme de tall estrictament neoliberal i impulsor de dinàmiques de gentrificació, i per altra banda, una tendència suposadament més benefactora d'un urbanisme al servei de la resolució de diverses problemàtiques socials. La tendència que es manifesta en la Llei de Barris seria aquesta segona versió, on l'urbanisme es planteja com una solució per evitar la degradació d'alguns barris. Tot i així, cal tenir en compte que els resultats de moltes de les actuacions urbanístiques poden acabar tenint resultats contraris als seus plantejaments.

Per altra banda, l'estigmatització cap als barris perifèrics i la utilització de la immigració com una qüestió problemàtica han estat sovint temes a debat sobre com s'haurien de resoldre. Juntament amb l'estigmatització, la segregació socioespacial és un concepte força tractat per part de l'antropologia que mostra l'existència de dinàmiques que afavoreixen a la desigualtat urbana. Repassant alguns dels principals corrents i autors dins de l'antropologia urbana es podrien diferenciar tres enfocaments en relació a la segregació. En primer lloc, diversos autors de l'Escola de Chicago com Park, Wirth o Burgess entenen que la segregació era un fet espontani. De fet proposaven entendre la segregació com un acte voluntari que s'originava de la pulsio comunitària que els immigrants tenien per reproduir el seu model de vida. En segon lloc, una visió marxista com la de Harvey entendria que la segregació es produïa per l'accés desigual de les classes socials al mercat de l'habitatge. D'aquesta manera, la segregació seria el resultat de les dinàmiques en el mercat de l'habitatge segons la llei de l'oferta i la demanda. Per últim, la teoria de l'hiper-gueto que proposa Wacquant representa un nou enfocament sobre la segregació. En aquest cas l'autor pretén entendre la segregació a partir de conjugar la desigualtat social amb la diferència cultural. Per Wacquant (2007) les causes de la segregació es poden trobar en els canvis en l'estructura productiva de la societat que tenen afectacions a nivell laboral i en l'habitatge, com també en factors culturals que provoquen un efecte de concentració de la immigració.

Com es pot observar sobre la segregació sovint hi ha estat vinculada una lectura que relacionava el concepte amb la immigració. És així com en les últimes dècades s'han promocionat les polítiques urbanes de "barreja social" per tal de resoldre la segregació vinculada amb la concentració de la immigració. Aquestes polítiques han pretès aconseguir un major equilibri entre diversos grups socials a través de la gestió urbanística. Els programes de regeneració urbana o l'augment en l'adjudicació d'habitatges socials han estat algunes de les actuacions pròpies d'aquestes polítiques (Aramburu, 2000). Aquest model, també conegut amb el nom del *social mix*, reflecteix (1) la utilització de l'urbanisme com a mesura per resoldre problemàtiques socials, (2) la relació entre segregació i immigració com també utilitza (3) el pretext de les transformacions urbanístiques per aplicar mesures de mixticitat. Així doncs, l'interès teòric d'aquest apartat tracta de mostrar la connexió existent entre l'urbanisme, la segregació i les transformacions sobre l'espai que s'han aplicat sobre el propòsit de la regeneració urbana i la diversificació social. Una mostra d'aquesta connexió es troba en el fet que les transformacions urbanístiques impliquen al mateix temps una reformulació del concepte d'espai urbà pel fet que treballen sobre significats que o bé ja eren explícits, per exemple la segregació, o sobre representacions que donen a entendre com l'espai urbà hauria de ser.

3. Aspectes metodològics

Els resultats d'aquesta recerca s'han obtingut a partir del treball de camp realitzat entre el novembre del 2019 i el maig del 2020 al barri de l'Erm de Manlleu a partir de diferents tècniques d'investigació com són l'observació participant, la redacció del diari de camp, la realització de diverses entrevistes i la recerca teòrica. Malgrat que el treball de camp s'iniciés amb normalitat a finals de l'any 2019, la pandèmia de la Covid-19 va implicar la reformulació d'una part de la recerca davant de l'impossibilitat de poder desenvolupar el treball de camp de manera presencial. Per donar constància de les afectacions en el treball de camp comentaré juntament amb els aspectes metodològics les tasques previstes que no s'han pogut portar a terme.

A l'hora de delimitar l'àrea on he centrat la recerca caldria especificar com la major part de les observacions s'han fet a l'entorn dels pisos de Can Garcia (especialment als carrers Garcia Estrada, Mossèn Aulet i Pintor Guàrdia) i també en zones concretes del barri de l'Erm com la plaça Sant Antoni o el Parc de l'Erm. L'objectiu d'aquestes observacions, principalment panoràmiques, ha estat el d'introduir-se en el terreny i fixar-se en els espais inclosos dins de la reforma del barri de l'Erm. La dificultat de practicar l'observació participant de manera continuada ha estat una de les principals limitacions de la recerca degut a les interrupcions en el treball de camp i per la falta d'espais on poder-la portar a terme. Pel que fa a les entrevistes realitzades es podrien diferenciar tres perfils diferents: veïns afectats directament per l'enderroc, veïns del barri de l'Erm vinculats al teixit associatiu i personal tècnic que va treballar en el PMBE. Durant el treball de camp s'han realitzat 5 entrevistes en profunditat i s'han mantingut diverses converses informals amb alguns veïns. Tot i això, la planificació del treball de camp incloïa fer un seguiment de les persones entrevistades, especialment d'aquelles famílies reallotjades a causa de l'enderroc dels pisos de Can Garcia, com també ampliar el nombre d'entrevistats per oferir una visió més àmplia a l'hora de contraposar l'experiència dels veïns amb el personal administratiu que va intervenir en la reforma del barri.

La mostra d'entrevistats la formen dues famílies reallotjades dels pisos de Can Garcia (dos homes i dues dones d'origen marroquí) i dos antics veïns del barri implicats en el PMBE que van participar-hi des de l'àmbit veïnal i com a personal tècnic de l'Ajuntament respectivament. Per mantenir l'anonimat de les persones entrevistades durant l'article apareixeran citades només amb les inicials.

El plantejament sincrònic que inicialment tenia la recerca va quedar plenament modificat amb la pandèmia de la Covid-19. Aquest fet ha tingut una doble afectació: en primer lloc, la limitació de continuar el treball de camp de manera presencial i, en segon lloc, l'aturada del

procés d'enderroc dels pisos de Can Garcia. Així doncs, aquest article més que descriure els esdeveniments vinculats a l'enderroc al mateix temps dels fets, combina un enfocament teòric amb el material etnogràfic recollit fins al moment, amb la intenció de mostrar com les dinàmiques de transformació del barri formen part de tot un procés que a dia d'avui encara no es troba finalitzat.

4. La construcció i el creixement del barri de l'Erm

A l'hora de fer una breu contextualització històrica del barri de l'Erm és representativa la relació que existeix entre el creixement urbanístic de Manlleu amb l'augment de la població a causa de l'arribada d'immigració a partir de mitjan del segle XX¹. El barri de l'Erm va néixer enmig d'un context social i polític marcat per la dictadura franquista i l'època del *desarrolismo*, així com també per l'increment del fenomen migratori a Catalunya i l'impuls de l'activitat industrial a nivell local. Manlleu a partir de la dècada del 1960 experimenta un creixement demogràfic important que va acompanyat pel creixement urbanístic amb la construcció de nous barris, especialment a la zona nord del municipi. El barri de l'Erm va néixer allunyat del nucli urbà, amb importants deficiències i amb poca planificació urbanística (Casas i Crosas, 2007: 66). Principalment, allò que va caracteritzar el barri en els seus inicis va ser la construcció massiva d'habitatge en blocs de pisos plurifamiliars, en que sobretot destaquen els pisos de Can Garcia, Can Mateu, Can Casas i Ca l'Arnaus.

De manera esquemàtica, es podrien diferenciar a nivell urbanístic tres etapes en relació al barri de l'Erm: moment de construcció, moment d'integració urbanística i moment de reforma. Tot i que l'interès d'aquest article es situa en aquesta última etapa, és important conèixer la trajectòria del barri per entendre com s'arriba a la situació actual. El moment de construcció del barri es situa entre el 1960 i 1970. La construcció del barri es va caracteritzar per l'edificació ràpida amb materials de poca qualitat i amb una manca de la planificació urbanística. També cal remarcar com la construcció dels blocs de pisos va anar lligada a interessos immobiliaris i seguia un model de propietat vertical. Durant aquests anys sobretot destaca la construcció de la plaça de Sant Antoni i els pisos de Can Mateu (a principis dels anys 60), els pisos de Can Garcia (1964) i la parròquia de Sant Pau (1968). En aquesta etapa inicial els pisos de Can Garcia són un dels elements més representatius del barri, dos blocs d'onze plantes, amb un total de 256 habitatges i amb més d'un miler d'habitants. Degut a la importància dels dos blocs històricament s'ha equiparat el barri de l'Erm amb els pisos de Can Garcia tot i el creixement posteriorment del barri.

¹ Per veure la relació entre el creixement urbanístic de Manlleu i l'augment de la població prenc de referència *Nouvinguts a la ciutat. La construcció urbana de Manlleu, 1900-2005* de Pere Casas i Carles Crosas (2007).

Progressivament, a partir dels anys 70, el barri s'anirà integrant urbanísticament amb la resta del municipi. La trama urbana inexistent fins llavors comença a prendre forma a mitjan dels anys 70 quan es projecten nous carrers, encara que molts d'ells continuaven sense asfaltar. Durant aquests anys sobretot destaca la construcció de l'escola del Puig-Agut (1974) com també la realització d'obres en la instal·lació del clavegueram i en altres serveis bàsics. Tot i aquesta tendència a integrar-se urbanísticament, l'Erm sempre ha estat considerat un barri als afores de Manlleu que quedava situat més enllà dels carrers històrics del municipi.

És a partir de l'any 2004 que es pot parlar d'una nova etapa urbanística amb l'aplicació del Pla de Millora del Barri de l'Erm (PMBE). La reforma sociourbana es va centrar a l'àrea que s'havia construït als anys 60 i 70, i va comportar la remodelació i construcció de diversos equipaments. En són exemple la construcció del nou Mercat Municipal, la remodelació de la plaça Sant Antoni, les reformes en l'Escola del Puig-Agut i el Parc de l'Erm i l'enderroc dels pisos de Can Garcia. Cal dir, però, que la transformació del barri i els canvis tant urbanístics com en la seva composició social sempre han estat presents. Aquests tres períodes definits en termes generals representen tres paradigmes diferents pel que fa a la urbanització del barri a nivell estructural i de la seva planificació.

Deixant de banda les característiques urbanístiques, un altre dels trets més destacats per resumir la història del barri és en relació a l'arribada de població. En aquest sentit, es poden diferenciar dos períodes: l'arribada de la migració espanyola (anys 60-80) i l'arribada de la migració estrangera (finals del XX i principis del XXI). Els anys 60 és corresponen amb la construcció del barri ja que l'Erm va servir principalment per acollir la població migrada provinent d'Andalusia i Extremadura. L'alta densitat de població als nous blocs de pisos, l'afluència massiva d'immigració i el caràcter obrer d'aquesta són les principals característiques d'aquesta primera etapa. Entre els anys 1960 i 1975, la població de Manlleu va passar dels 9.400 als 15.000 habitants i amb els anys l'Erm arribaria a ser el barri amb més població de Manlleu.

Per altra banda, als anys 90 es consolida un nou fenomen migratori amb l'arribada de la migració estrangera, majoritàriament marroquina. Aquesta població amb pocs recursos econòmics s'instal·larà majoritàriament als pisos de Can Garcia, produint-se un fenomen força estès pel que fa a la substitució de la població en aquest edifici. Així doncs, a nivell poblacional allò que ha caracteritzat el barri de l'Erm ha estat la concentració i l'afluència massiva de dues onades migratòries, però mentre que en el primer cas l'arribada d'immigració va anar acompanyada de la construcció massiva d'habitatge, en el segon cas la tendència ha estat la de situar-se en aquests mateixos habitatges (Casas i Crosas, 2007).

5. Anàlisi

5.1 Un nou model en les intervencions urbanístiques: la Llei de Barris

L'any 2004 el Parlament de Catalunya va aprovar la *Llei 2/2004, de 4 de juny, de millora de barris, àrees urbanes i viles que requereixen una atenció especial*, també coneguda com la Llei de Barris. Una de les principals característiques de la Llei de Barris era el seu caràcter integral que consistia en oferir millores no simplement en termes urbanístics sinó també considerant factors socials, econòmics i ambientals. Juntament amb aquest enfocament holístic a l'hora d'entendre les problemàtiques dels barris també s'hi sumava la voluntat d'implicar els veïns en el procés de transformació urbana a través de la participació ciutadana i la transversalitat. És per aquest motiu que es pot considerar la Llei de Barris com un nou paradigma de les polítiques de regeneració urbana a Catalunya (Martí-Costa i Parés, 2009). Malgrat aquest plantejament teòric, també s'han assenyalat les seves limitacions, especialment mostrant les dificultats d'aconseguir revertir dinàmiques socioeconòmiques a curt termini on sovint les transformacions urbanístiques han acabat generant dinàmiques de gentrificació o elitització (Martí-Costa i Parés, 2009: 13-14). En aquesta mateixa línia, també caldria analitzar com s'ha materialitzat a la pràctica el caràcter integral i participatiu de la Llei de Barris per veure quins efectes ha generat en els veïns.

A la primera convocatòria de la Llei de Barris es van adjudicar 13 projectes a diferents municipis, entre ells Manlleu. En el cas de Manlleu el projecte es va aplicar amb el Pla de Millora del Barri de l'Erm (PMBE). El pressupost era de 17 milions d'euros, aportats entre la Generalitat i l'Ajuntament, i tenia un plaç de 4 anys. Finalment, però, el PMBE va allargar-se 10 anys a través de dues pròrrogues, des del novembre del 2004 fins al desembre del 2014. Les actuacions del PMBE van centrar-se en quatre grans àmbits: l'habitatge, els equipaments, l'espai públic i el desenvolupament social i econòmic. Un dels principals objectius del PMBE era l'enderroc dels dos blocs de Can Garcia, que a dia d'avui encara no s'ha completat, tot i que l'any 2015 s'enderroqués el primer bloc. L'enderroc dels pisos de Can Garcia suposa un cas força excepcional dins dels projectes de la Llei de Barris ja que el programa no estava orientat a la demolició d'edificis sinó principalment en la reforma i la construcció d'obra pública.

Altres operacions en qüestió d'habitatge del PMBE van anar dirigides a la rehabilitació d'edificis i a programes en les comunitats de veïns. Pel que fa als equipaments es va portar a terme la remodelació del Mercat Municipal, l'enderroc del mur perimetral i la reforma de l'Escola i del teatre del Puig-Agut i la construcció del Centre Cívic Frederica Montseny. Les actuacions més destacades sobre l'espai públic es van centrar en la

reforma de la Plaça Sant Antoni i en el Parc de l'Erm, millorant-ne l'accés amb l'eliminació dels murs que envoltaven l'espai. Per altra banda, també es va posar en marxa el Pla de convivència, que pretenia afavorir la cohesió social i vetllar per la igualtat dels veïns del barri a través de l'assessorament a les comunitats de veïns, l'aprenentatge del català, la inserció laboral, etc. Amb relació al desenvolupament social i econòmic, es van portar a terme processos participatius sobre els equipaments del barri, programes per potenciar la incorporació de les noves tecnologies, el programa Fem Barri dirigit a "cohesionar" les entitats del barri, el projecte dels patis oberts, cursos de formació ocupacional, etc. Així doncs, les dues principals línies d'actuació definides pel PMBE² eren la transformació urbanística (pla urbanístic) i la "cohesió" social (pla de convivència).

La centralitat de la transformació urbanística, però, ha fet que sovint la Llei de Barris fos assimilada amb projectes únicament urbanístics ja que és l'àmbit on s'hi van destinar més recursos i més part del pressupost. En el cas de Manlleu aproximadament un 90% del pressupost es va dedicar a la rehabilitació urbanística. Tot i que el projecte urbanístic no hauria d'anar en detriment dels programes socials, pel fet que el caràcter integral del PMBE permetia la seva compatibilitat, les opinions dels veïns qüestionen algunes de les actuacions.

El tema de la cohesió social va quedar molt curt. [...] Va intervenir molta gent, moltes empreses externes, la Llei de Barris pràcticament es va fer tot amb externalització. Penso que va faltar un pensament i una visió de més debat i discussió. Es va improvisar molt i també hi havien moltes ganes que Manlleu estigués en la primera tongada dels projectes de la Llei de Barris. (Entrevista a M.C, 30-III-2019)

No és casual que el PMBE es plantegés en termes d'oportunitat, ja que d'aquesta manera facilitava la seva acceptació per part dels veïns. Malgrat que el PMBE comptés amb una feina prèvia de diagnòstic, segons en T., (02-IV-2020) educador de carrer al barri de l'Erm durant la reforma, les estratègies a seguir en alguns casos van estar poc definides. També afegeix que els terminis i la burocràcia que demanava el projecte van fer que deixessin poc marge per plantejar altres actuacions. Des de la seva visió considera que "tot i que la Llei de Barris era flexible, no deixava de ser un programa vingut des de la Generalitat, i per tant penso que allò que es feia al barri de l'Erm havia d'encaixar amb la Llei de Barris i no viceversa." A més a més, la qüestió de la participació ciutadana no deixava d'anar a remolc d'algunes de les decisions prèvies que ja havien estat definides pel personal tècnic

² Per consultar el conjunt d'actuacions realitzades a partir del Pla de Millora del Barri de l'Erm es pot accedir en línia al dossier del comitè de seguiment i avaluació de la Llei de Barris a Manlleu (2008): https://www.colpis.cat/files/documents/96_material.pdf

del programa. Així doncs, tot i la novetat que representava la Llei de Barris, la seva aplicació en contextos locals mostra algunes de les seves mancances que qüestionen la integralitat i la multidimensionalitat del propi projecte.

5.2 Les noves categories dels programes sociourbanístics

L'aplicació de les anomenades polítiques de "regeneració urbana" del govern del tripartit, impulsades durant el període 2004-2006, van anar acompanyes d'un plantejament teòric i ideològic que no cal deixar de banda. Durant aquests anys destaca la presència de nous termes aplicats en programes socials i urbanístics, com per exemple la participació ciutadana, l'exclusió social o el civisme. A continuació em centro a comentar alguns d'aquests plantejaments presents en la Llei de Barris, relacionant-los amb el cas del barri de l'Erm per veure la seva rellevància a l'hora de conformar un model polític propi.

L'exclusió social és un dels conceptes que en la última dècada s'ha fet més present en la terminologia política, així com també a nivell mediàtic. Tot i això ha estat un concepte amb fortes reticències dins de les ciències socials, i particularment per l'antropologia, pel fet que el seu ús reiteratiu ha implicat abandonar el seu caràcter analític i ha acabat sent un concepte més aviat acusatori (Solé, 2011: 55). Amb la Llei de Barris es situava l'exclusió social com una de les principals problemàtiques que les polítiques de regeneració urbana pretenien resoldre. La novetat a utilitzar el concepte d'exclusió social ve principalment per una suposada major complexitat respecte el concepte de pobresa. Per dir-ho resumidament, l'exclusió és un concepte amb més capacitat d'englobar diverses dimensions que poden afectar a la desigualtat (Subirats, 2004). Aquest suposat sentit ampli del concepte, però, ha set criticat precisament per la seva dimensió generalitzadora que situa sota una mateixa categoria situacions que moltes vegades no tenen relació entre elles. Per contra, s'ha plantejat entendre l'exclusió com una categoria principalment administrativa que conforma un ordre de representació sobre aquelles persones que se'ls hi aplica el terme (Solé, 2011: 8). És en aquest sentit que comparteixo fer una lectura del propi concepte més enllà d'una dimensió purament material i entendre com l'exclusió actua en un sentit simbòlic. A partir d'aquí es podrà entendre com l'exclusió conforma una representació de la realitat, i això no significa que sigui la realitat mateixa (Karsz, 2004: 133). És per aquest motiu que sobre l'exclusió social tindrè en compte la seva utilització com una categoria ideològica aplicada a l'estigmatització. És a dir, considero que per deixar de reïficar el propi concepte d'exclusió social cal deixar de relacionar de manera quasi automàtica degradació i exclusió. I apostar des d'una visió analítica per veure com es construeix i s'instrumentalitza l'exclusió per afavorir a l'estigmatització.

No és estrany, doncs, que a nivell simbòlic es relacionin els barris perifèrics amb l'exclusió social. Però no pel fet perquè els propis habitants es reconeixin com a exclosos, sinó perquè el lloc on viuen s'ha acabat conformant com un territori de l'exclusió. És a dir, els espais de l'exclusió serien aquells llocs que pel fet d'estar estigmatitzats automàticament qui hi viuria a nivell de representació (Lefebvre, 2013 [1974]: 92) serien els exclosos malgrat que les seves condicions poguessin contradir la pròpia categoria d'exclusió. Si pensem en l'exclòs com a categoria i no com a subjecte, aquest sempre serà algú que viurà en un espai degradat en un sentit recíproc: suposadament és l'exclòs el qui per la seva presència degrada l'espai com també és l'espai degradat el que atrau l'exclòs (Martínez Veiga, 1999). Tot i això, és enormement problemàtic definir què és la degradació i l'exclusió sense caure en pressupòsits estigmatitzadors. Però crec que és una bona manera de donar a entendre que l'exclusió sempre estarà relacionada amb processos d'estigmatització sobre l'espai. En el cas del barri de l'Erm es podria considerar que l'estigmatització cap al barri sempre hi ha estat vinculada a partir de tres factors: a nivell d'espai (segregació), a nivell social i de classe (presència de la classe treballadora amb pocs recursos econòmics) i a nivell cultural (presència de la immigració).

D'aquesta manera, més que centrar l'interès en l'exclusió, cal tenir en compte les formes de desigualtat vinculades a la segregació i a l'estigmatització. Perquè, si no, hi ha el perill de recórrer a l'exclusió social com una "instància legitimadora" (Solé, 2011: 56) de qualsevol tipus d'actuacions als barris perifèrics. En aquest sentit, tal com assenyalava Martínez Veiga (1999), la desigualtat està relacionada amb factors econòmics (falta d'accés al mercat laboral), socials (falta d'accés als serveis i institucions públiques) i polítics (no reconeixement de tots els drets civils i polítics). De la mateixa manera que l'exclusió actua a tall de representació, la noció de perifèria també té una connotació similar. El barri de l'Erm si s'assumeix com un territori perifèric és pel fet que el sentit de la perifèria actua com una representació dels marges respecte al "centre". Proposo entendre el barri de l'Erm, doncs, com una perifèria simbòlica que conserva els elements representatius d'un territori estigmatitzat no per motius geogràfics sinó socials.

Una altra de les expressions més representatives a nivell ideològic de la Llei de Barris és la seva tasca per evitar la concentració de la immigració a la ciutat. Oriol Nel·lo, secretari general de Planificació Territorial de la Generalitat de Catalunya (2003-2011), es referia a la importància de les actuacions de la Llei de Barris per evitar la "formació de guetos" i impedir la ruptura de la cohesió social (2005: 423). Aquesta visió que alerta del perill del gueto ha set criticada en primer lloc, per situar en la simple concentració de població un fenomen negatiu (Delgado, 2007: 213) i en segon lloc, per actuar com un argument per limitar la construcció d'habitatge social en aquests barris (Aramburu, 2000). Que un conjunt de població visqui concentrada en un mateix lloc no és un problema per si mateix, en tot

cas, el problema es troba en la desigualtat que implica viure en aquest lloc. Assumir l'existència d'un territori com un gueto reforça, doncs, els efectes negatius sobre aquest i acaba conformant allò que Aramburu (2000) ha qualificat com *l'alarma del gueto*, pel fet que es considera que la concentració de la immigració impedeix la integració i no viceversa. El perill del gueto exemplifica una vegada més el moralisme present en les solucions preteses de la "regeneració" urbana respecte a la segregació socioespacial.

Juntament amb l'esmentada Llei de Barris, en els anys posteriors van entrar en vigor a Catalunya les ordenances del civisme. La relació entre ambdues iniciatives no és casual ja que l'apel·lació al civisme i a la convivència ha set rellevant en els programes de reforma i rehabilitació urbanística. A més, aquest és un tema que afecta de retruc a l'exclusió que és instrumentalitzada no només en el sentit urbanístic (vegeu la degradació) sinó també en un sentit moral (vegeu el civisme com a valor democràtic en auge). L'aplicació quasi conjunta de programes de reforma urbanística i les ordenances del civisme, sent Barcelona el cas més paradigmàtic, exemplifica el caràcter ideològic i normatiu d'imposar uns valors sobre com comportar-se a l'espai públic (Fernández, 2014: 153). D'aquesta manera es pretenen evitar pràctiques incíviques que suposadament podrien conduir a l'exclusió (venda ambulants, consum d'alcohol i drogues, mendicitat, higiene, etc.). La intervenció urbanística, doncs, es complementa amb una intervenció que pretén fiscalitzar els usos de l'espai, fent que els barris reformats físicament també ho siguin al mateix temps a nivell moral. L'aprovació de l'ordenança del civisme l'any 2005 per l'Ajuntament de Manlleu mostra l'estreta relació amb el PMBE. Concretament, l'Ordenança del civisme va estar vinculada en els seus inicis amb el Pla de Convivència del PMBE. De fet, es van portar a terme diverses campanyes com per exemple "Fem un barri més net" centrada a millorar la neteja al barri per afavorir la convivència a l'espai públic. La implementació de l'Ordenança del civisme, doncs, també va anar vinculada amb la utilització d'una noció d'espai públic (Delgado, 2011) que el vinculava directament amb valors com la diversitat o la igualtat, esborrant d'aquesta manera qualsevol signe conflictiu latent al barri.

Malgrat que els programes de "regeneració" urbana com la Llei de Barris hagin suposat transformacions importants als llocs on s'han aplicat, no es pot descartar que aquests barris continuïn sent mostra de la desigualtat socioeconòmica, pel fet que allò que els caracteritza en última instància no és la seva composició espacial sinó l'estigma que hi tenen associat. Per exemple, en el cas concret del Raval de Barcelona, malgrat les nombroses transformacions urbanístiques que ha viscut, diverses etnografies (Aramburu, 2000; Horta, 2010; Fernández, 2014) descriuen com totes les operacions s'han realitzat en nom de la revitalització, i com malgrat tot no han esborrat l'estigma associat al barri. Això mostra la funció social que té l'estigma territorial: marcar en un punt concret de la ciutat un lloc on suposadament s'hi troba present la marginalitat. D'aquesta manera, es podria

afirmar com l'estigmatització no té a veure únicament amb la degradació física de l'espai sinó que l'estigma pot persistir malgrat les reformes i rehabilitacions urbanístiques.

Sobre la segregació socioespacial, el barri de l'Erm de Manlleu podria ser comparable amb algunes de les característiques que Wacquant (2007) descriu dels barris perifèrics francesos, com per exemple que conformen un territori de relegació amb la concentració de la classe treballadora on existeix una forta estigmatització pel caràcter pluriètnic de la població. Wacquant considera que els barris perifèrics representen una forma socioespacial concreta produïda per les lògiques institucionals de la segregació que es diferencien del gueto nord-americà (territori completament aïllat i socialment homogeni). Wacquant sobretot insisteix a no generalitzar l'ús del gueto, perquè considera que reforça "l'espiral de l'estigmatització que tendeix a convertir totes les perifèries en guetos simbòlics" (2007: 201). En aquest sentit, l'estigmatització territorial actuaria com un desencadenant per convertir un espai no només en un lloc diferent, sinó desigual.

L'estigma territorial atribuït a barris perifèrics és complex de solucionar ja que tan les polítiques de regeneració urbana com les polítiques d'abandonament plantegen dificultats per resoldre (si és que no les aguditzen) les desigualtats socials. El caràcter principalment moral de la degradació i l'estigmatització fa que les reformes urbanístiques puguin canviar la fesomia de l'espai, però en canvi, poden mantenir-se al marge de canviar les condicions de vida dels seus habitants. Per aquest mateix motiu també és simplista intentar resoldre l'estigma territorial a partir del desplaçament de la població per afavorir la diversificació social. Aquests propòsits acaben sent estèrils si no situen en el centre de la seva acció les condicions materials. Així, doncs, parafrasejant Wacquant, no es tractaria de desplaçar la pobresa sinó d'entendre les seves causes i actuar sobre aquestes.

Veient-ho amb els anys, i amb els grans recursos econòmics que hi havia, penso que la transformació pretesa ha sigut bastant cosmètica. Malgrat que s'hi ha posat esforços, ganes i voluntat, va faltar o ha faltat definir més i millor les estratègies i les línies d'acció de la millora del barri. (Entrevista a T.R, 02-IV-2020)

El fet que les polítiques de regeneració urbana s'hagin utilitzat com a instrument per lluitar contra la segregació i l'exclusió social és el pretext que sovint s'ha utilitzat per promoure a partir de l'urbanisme espais públics de qualitat. La resposta a allò que Wacquant (2007) ha denominat marginalitat urbana habitualment ha recaigut en postulats planificadors de l'espai que sovint actuen més sobre la imatge del barri que en les condicions de vida dels veïns. Des del punt de vista dels veïns això s'ha traduït en actuacions principalment en els equipaments del barri. De fet, com ells mateixos m'han expressat en diferents converses informals, actualment tenen poca coneixença de les actuacions fetes a partir del PMBE. És

representatiu quan afirmen que tenen la percepció que ha canviat part del paisatge urbà en els últims anys però que els problemes que podien tenir fa uns anys els continuen tenint actualment, com per exemple a nivell laboral o a l'hora d'aconseguir la nacionalitat.

Per últim, l'àmbit de la participació ciutadana també va suposar una de les principals apostes de la Llei de Barris. Les polítiques de regeneració urbana incloïen un enfocament centrat a posar atenció en el paper actiu de la ciutadania per tal de generar dinàmiques comunitàries pel que fa a la transformació dels barris. Tot i aquest plantejament, també s'ha alertat com els graus de participació en alguns dels projectes eren molt baixos i els veïns acabaven tenint poca incidència en la presa de decisions (Martí-Costa i Parés, 2009: 31). De manera general en la Llei de Barris va existir un patró comú que donava importància a la transversalitat dels projectes entre les institucions públiques, les empreses privades i la ciutadania. L'orientació inicial d'aquestes polítiques públiques considerava que les intervencions no havien de basar-se en els interessos del mercat i del sector privat sinó de les comunitats. En el cas de Manlleu es van organitzar cinc taules de treball a fi d'afavorir a la participació ciutadana amb la presència de representants de les entitats del barri com d'assessors externs. Tot i això, en l'àmbit de la participació existeixen diverses ambivalències que contrasten la planificació del projecte amb les opinions dels veïns.

La reforma no l'havia demanada el barri. [...] Quan arriba la Llei de Barris s'organitza tot des de dalt sobretot la idea de participació quan en realitat de participació ja n'hi havia. Després van fer actes de participació però els veïns ja no hi anaven perquè es tractaven uns temes que no els interessaven. [...] Jo crec que va ser un error tal com estava plantejat. S'hauria d'haver agafat aquelles persones que estaven implicades i potenciar-les des de l'àmbit que estaven. [...] Jo penso que amb la Llei de Barris s'han fet coses que donen un altre caràcter al barri. Però es plantejava com un pla integral que és molt difícil d'aconseguir. (Entrevista a M.C, 30-III-2019)

Tal com assenyala Fernández (2014: 147) en els programes de reformes urbanístiques la participació ciutadana està instrumentalitzada com una forma de participació política però que respon molt més a un disseny institucional que no pas a la voluntat de recollir les opinions dels veïns. No deixa de ser paradigmàtic que mentre s'ha fomentat la participació ciutadana en l'àmbit institucional, també s'hagi produït un procés d'institucionalització de l'associacionisme del barri. És precisament per aquest motiu que els programes de reforma no es plantejaren mai sota un model autoritari sinó que sempre buscaren legitimar-se generant sentiments d'oportunitat i necessitat a través del foment de la participació ciutadana.

En tot cas, el que he tractat de mostrar en aquest apartat és la relació que existeix entre aquestes categories que conformen un model polític concret que ha servit per legitimar les intervencions urbanístiques de la Llei de Barris. Que es parli de participació ciutadana, exclusió social, gueto o civisme s'ha d'entendre que forma part d'una mateixa arrel ideològica. En el cas del barri de l'Erm es pot observar com tot aquest model polític és aplicat a la vegada. Així, es pot veure com la representació que s'ha fet del barri és rellevant a l'hora d'entendre els programes sociourbanístics que s'hi han aplicat i allò que es pretenia resoldre.

5.3 L'enderroc dels pisos de Can Garcia

Explorades les motivacions del PMBE i les categories associades en el procés de millora del barri, ara em voldria centrar a comentar la gestió i les implicacions que ha tingut l'enderroc dels pisos de Can Garcia. Tot i que l'enderroc dels dos blocs de Can Garcia eren un dels principals objectius del PMBE, van ser pràcticament una de les últimes actuacions a realitzar-se degut a la complexitat del procés d'enderroc i del real·lotjament dels veïns. Tal com es detalla en el projecte d'enderroc³ “el juny de 2006 es va signar el conveni entre l'Ajuntament, l'Institut de Desenvolupament de l'Erm, el Departament de Política Territorial i Obres Públiques (DPTOP) i l'Institut Català del Sòl (Incasòl), amb el qual s'iniciaven els treballs per enderrocar els dos blocs de Can Garcia i real·lotjar al seu veïnat. L'Incasòl s'encarregaria de gestionar els real·lotjaments en l'habitatge que es construiria en els vuit solars cedits gratuïtament pel consistori. L'empresa de Remodelacions Urbanes, SA (Reursa), empresa filial de l'Incasòl, seria l'encarregada de construir els habitatges.” Tot i la formalització d'aquest conveni, algunes de les seves actuacions van quedar paralitzades degut als efectes de la crisi econòmica. Això va implicar que es busquessin pisos ja construïts per real·lotjar els veïns de Can Garcia⁴. Aquest procés va fer ampliar els terminis de l'enderroc fins que es va poder assegurar el real·lotjament dels veïns. No va ser fins l'any 2015 que amb la totalitat dels habitatges buits del primer bloc es va poder enderrocar. Pel que fa a l'enderroc del segon bloc de pisos s'espera a poder real·lotjar les últimes famílies que encara hi viuen. Sobre el cost⁵ de l'enderroc cal comentar que el pressupost del PMBE no incloïa les feines de l'enderroc. Es

³ Millora urbana de l'Erm (Manlleu). Observatori de projectes i debats territorials de Catalunya. (31-XII-2010) http://territori.scot.cat/cat/notices/2010/10/millora_urbana_de_l_erm_manlleu_2724.php

⁴ “La crisi obligarà a buscar pisos ja fets per real·lotjar els veïns de Can Garcia.” *El 9 Nou*. 26-I-2011. <https://el9nou.cat/osona-ripolles/actualitat/la-crisi-obligara-a-buscar-pisos-ja-fets-per-reallotjar-els-veins-de-can-garcia/>

⁵ “Els pressupostos de la Generalitat destinen 800.000 euros a l'enderroc dels pisos de Can Garcia.” *El Ter*. 01-II-2020) <https://www.elter.net/noticia/24201/els-pressupostos-generalitat-destinen-800000-euros-enderroc-dels-pisos-can-garcia#.Xvtaq5P7T64>

calcula que l'enderroc de cada bloc ha costat al voltant d'1 milió d'euros aportats per la Generalitat.

Com ja he anticipat anteriorment, l'enderroc dels pisos de Can Garcia suposa un cas força particular pel que fa als programes de "regeneració" urbana a Catalunya. Si ho comparem a nivell etnogràfic amb altres casos veurem com també suposa un cas concret que difereix d'altres processos de transformacions urbanístiques que han tingut lloc principalment al voltant de l'àrea metropolitana. Les etnografies de Portelli (2015), López (2013) o Dalmau (2010) són un bon exemple per veure la desarticulació i l'enderroc d'aquells barris de cases baixes construïts als anys 20 i 30. En canvi, l'enderroc dels pisos de Can Garcia representa la desarticulació de la ciutat vertical construïda a partir dels anys 60 que s'aproxima més a l'etnografia d'Aríco (2014) sobre l'edifici Venus de La Mina. El fet que els enderrocs de les conegudes "cases barates" hagin precedit, en part, els enderrocs dels barris de blocs verticals permet reflectir dos models arquitectònics diferents, com també dos tipus d'intervencions urbanístiques. Per una banda, els barris de cases baixes van construir-se directament vinculats a diverses fàbriques i indústries, així és habitual que responguin a un model urbà similar al de les colònies industrials. Degut a diferents operacions immobiliàries molts d'aquests barris s'han enderrocat pràcticament en la seva totalitat. En canvi, la construcció de blocs de pisos plurifamiliars reflecteix un model urbanístic intensiu, construïts amb l'objectiu d'augmentar la rendibilitat del sòl que afavoreix a la concentració de la població. En aquest cas, aquests tipus d'enderrocs no han afectat directament a tot un barri sinó que han tingut un caràcter més selectiu. Per dir-ho de manera resumida: mentre que els barris de cases baixes han estat enderrocats en la seva totalitat i s'ha forçat la seva desaparició per interessos urbanístics i immobiliaris, els barris amb blocs verticals no han desaparegut del tot sinó que s'han reformat a través d'intervencions urbanístiques articulades des d'una retòrica de la regeneració (Aríco, 2014: 1).

Malgrat les diferències en el model arquitectònic, existeixen certs paral·lelismes en la terminologia que s'ha utilitzat tant pels enderrocs de cases baixes com pels blocs verticals. Dalmau (2010) en la seva etnografia sobre la Colònia Castells proposa dos conceptes interessants en relació a l'enderroc d'aquest barri de Barcelona que també poden aplicar-se en el cas dels pisos de Can Garcia. En primer lloc, planteja com és recurrent dins d'un procés d'enderroc el "síndrome de l'afectació" (2010: 145) que actua com una amenaça constant sobre alguna de les necessitats bàsiques d'aquests barris. La idea que el barri de l'Erm fos un territori afectat per la degradació és precisament allò que va fer possible intervenir-hi a través de la Llei de Barris. Per altra banda, també es pot entendre, tal com defineix Dalmau, que les edificacions antigues siguin mostra del que l'autor anomena l'obsolescència planificada (2016: 166).

El deteriorament dels pisos de Can Garcia sobretot s'ha accentuat en les últimes dècades, però en cert sentit el deteriorament era un fet previsible des de la seva construcció degut a la utilització de materials de poca qualitat, amb l'elevada concentració de població en una mateixa zona i amb la falta de previsions pel que fa al manteniment de l'edifici. Un deteriorament que s'ha evidenciat amb alguns problemes estructurals de l'edifici sobretot amb la detecció de l'aluminosi i amb els problemes en el funcionament de l'ascensor, en el sistema de calefacció de tot l'edifici, en les humitats, en els tancaments de l'edifici, etc. Així doncs, em refereixo a "l'obsolescència planificada" (Dalmau a Aricó, Mansilla, Stanchieri, 2016: 87) com l'evidència que la construcció dels habitatges amb materials de baixa qualitat ja condemnava els blocs de Can Garcia a una obsolescència que tard o d'hora evidenciaria que s'haurien d'enderrocar. I és precisament per aquesta obsolescència que l'edifici s'ha representat com un lloc degradat, símbol d'una degradació programada al mateix temps. Aquest fet sovint ha acaparat els debats sobre la degradació del barri de l'Erm, suposant que la degradació era fruit de la presència de nous migrants. La realitat, però, mostra com el deteriorament ha estat sempre implícit en els pisos de Can Garcia. I és precisament pel fet que l'edifici ja es trobava deteriorat que nous inquilins amb les rendes més baixes han pogut accedir-hi. S'evidencia, un cop més, com la degradació actua en un sentit majoritàriament moral que reïfica l'estigmatització sobre un edifici que lluny de degradar-se per la presència de nous inquilins ho ha fet per mancances estructurals. El problema d'aluminosi de l'edifici reflecteix, doncs, com l'afectació i l'obsolescència han estat dues variables que cal considerar per no situar la degradació en termes abstractes.

El testimoni de dues famílies que han viscut els últims anys als pisos de Can Garcia, i que posteriorment han estat reallotjades, és útil per conèixer la seva trajectòria i la seva visió de l'enderroc. En diverses converses he pogut constatar com molts dels últims inquilins dels pisos de Can Garcia han estat veïns que van entrar a viure als pisos a partir de l'any 2008 a causa de les dificultats econòmiques provocades per la crisi. Això ha implicat que degut a la seva situació econòmica difícilment hagin pogut marxar del pis a curt termini per la falta de lloguers assequibles, com també per les discriminacions que pateixen pel fet de ser marroquins a l'hora de llogar un pis en una immobiliària. Amb els anys aquesta situació ha reforçat encara més l'abandonament dels pisos ja que pràcticament no s'han fet obres per evitar el seu deteriorament. També cal ressaltar que els veïns que van entrar a viure als pisos un cop iniciat el procés d'expropiació inicialment no tenien dret al reallotjament. Això els ha situat en una posició encara més precària. Així doncs, la situació d'aquests veïns ha vingut marcada per la projecció d'un pla de millora que en molts casos no en tenien coneixement i que es portava aplicant des de abans de la seva arribada als pisos. Degut a la prolongació dels terminis del PMBE i dels tràmits burocràtics per sol·licitar el reallotjament, la majoria dels últims veïns de Can Garcia no s'han sentit participants de la

reforma que ha experimentat el barri en els últims anys. Sinó que més aviat l'enderroc ha actuat com el desencadenant perquè diverses famílies marxessin del barri.

La B., mare d'una família amb dos fills, va entrar a viure als pisos de Can Garcia l'any 2008. Finalment, després de diversos mesos amb la incertesa sobre el seu real·lotjament ha pogut accedir a un nou pis. Després de deixar el pis del barri de l'Erm considera que el canvi de pis ha suposat una millora en les seves condicions de vida. La seva família ha estat real·lotjada al barri Vilamirosa en un habitatge d'emergència social cedit per la Generalitat. La B. ressalta (22-VI-2020) la comoditat del nou pis i nota moltes diferències positives amb el canvi de zona, en relació a la qualitat dels edificis del barri com també pel que fa a la tranquil·litat. En el cas de la M. i en B., un matrimoni amb tres filles, el seu real·lotjament ha estat més irregular pel fet que no han tingut les mateixes condicions. A l'espera de poder ser real·lotjats en un pis d'emergència social, s'han vist amb la necessitat de llogar un pis per iniciativa pròpia al barri de l'Erm. La diversitat de condicions pel que fa al real·lotjament és un fenomen força estès, ja que en la majoria dels casos el real·lotjament no ha s'ha produït en les mateixes circumstàncies a causa de l'antiguitat i del tipus de contracte en els antics blocs de pisos. Tot i les reivindicacions⁶ inicials d'alguns veïns davant de la possibilitat de no ser real·lotjats, ara mateix valoren positivament el canvi de pis i també són més propensos a l'hora d'explicar les dures condicions de vida que tenien als pisos de Can Garcia. En una conversa informal que va tenir lloc abans del seu real·lotjament, alguns veïns comentaven que malgrat els problemes estructurals dels pisos, en valoraven positivament la seva situació i les poques despeses econòmiques que els suposava residir-hi. Aquest argument, però, va canviar per complet en una entrevista que vaig mantenir-hi després del real·lotjament. En aquest cas, la B. mostrava la seva desafecció amb els pisos de Can Garcia. Tot i que no entrava a comentar el fet que enderroquessin els dos blocs de pisos, personalment considerava que el real·lotjament havia estat una bona oportunitat per marxar del barri. D'aquesta manera, una de les interpretacions que els últims veïns de Can Garcia fan de l'enderroc i del real·lotjament evidencia els problemes que en matèria d'habitatge tenen els veïns del barri de l'Erm.

5.4 Les implicacions socials de l'enderroc

Sobre les implicacions socials que ha tingut el procés d'enderroc dels pisos de Can Garcia es podrien diferenciar tres aspectes: 1) aposta per un model de diversificació social, 2) reforç de l'estigmatització, 3) desarticulació i afebliment del sentit comunitari d'una part del barri. Considero, però, que aquestes implicacions són en tot cas aproximatives pel fet que

⁶ "La cara més amarga de l'enderroc de Can Garcia." *El 9 Nou*, 29-IX-2019. <https://el9nou.cat/osona-ripolles/actualitat/la-cara-mes-amarga-de-lenderroc-de-can-garcia/>

faltaria analitzar les dinàmiques del barri a llarg termini, així com també analitzar la millora de les condicions de vida del veïnat i avaluar de manera qualitativa les intervencions fetes a partir de la Llei de Barris als pisos de Can Garcia.

A partir de l'enderroc del primer bloc dels pisos de Can Garcia i juntament amb el programa de la Llei de Barris es pot observar com una de les línies a treballar en el real·lotjament ha estat la diversificació. En el plantejament del PMBE es constata l'interès de revertir la taxa d'immigració que se situava al voltant del 55% al conjunt del barri i del 80% als pisos de Can Garcia en el moment en que els dos blocs encara es trobaven en plena ocupació (Parés i Casas, 2007: 62). A nivell teòric la diversificació planteja un model basat en la redistribució de la població per evitar la concentració i facilitar la seva integració. Diversos autors (Martí-Costa i Parés, 2009; Delgado, 2007; Aramburu, 2000) han assenyalat com les polítiques de "regeneració" sovint s'han justificat a partir de l'objectiu d'introduir "mixticitat social" als barris on s'ha actuat. Els motius de la regeneració urbana es trobaria, doncs, en un doble sentit. Per una banda, evitar la concentració de població d'un mateix perfil ètnic o amb baixos recursos econòmics, i per altra banda, diversificar a través del desplaçament els suposats problemes vinculats de la concentració. Tot i això, també s'ha alertat de la tendència cap a l'elitització i la gentrificació que alguns projectes de la Llei de Barris han experimentat a causa del model del *social mix* (Martí-Costa i Parés, 2009). No és estrany que els propòsits de la diversificació puguin acabar generant més desigualtats, entre aquelles persones amb un perfil socioeconòmic baix i els nous inquilins amb un perfil econòmic més elevat, si la lectura que es fa des dels programes de reforma no inclou les condicions socioeconòmiques dels mateixos veïns.

En el cas de Manlleu, aquest model del *social mix* es va començar aplicant a partir del real·lotjament de les famílies dels pisos de Can Garcia que van reubicar-se en diversos pisos de nova construcció en diferents punts del municipi. Tot i això, en un primer moment el gran volum d'antics veïns dels pisos de Can Garcia van reubicar-se a la plaça Llevant al barri de la Coromina. Vist amb perspectiva l'aplicació d'aquest model troba en el cas del barri de l'Erm forces contradiccions. En primer lloc, la diversificació va actuar com un eufemisme per allunyar la població del barri sense que la seva opinió fos rellevant a l'hora de buscar un nou habitatge. I en segon lloc, perquè tot i els canvis pretesos a partir de la diversificació s'ha tornat a reproduir el mateix model de concentració que d'entrada es volia evitar.

D'aquesta manera es pot observar com les retòriques vinculades a la diversificació apareixen juntament amb les retòriques de la regeneració, fent que els objectius inicials quedin escapçats en pro d'una intervenció en la imatge del barri i en la seva projecció. És a dir, si l'objectiu inicial era el d'introduir barreja social al barri de l'Erm per afavorir a la

seva regeneració, el resultat final no deixa de reproduir el mateix model en un altre barri de la ciutat. Per altra banda, també es podria problematitzar com els projectes de diversificació sempre s'apliquen en barris populars i no en barris benestants, mostrant d'aquesta manera el factor suposadament negatiu que implica la concentració de la població majoritàriament migrada.

En segon lloc, des del moment que es va anunciar l'enderroc dels pisos de Can Garcia amb el projecte de la Llei de Barris, es podria considerar que l'estigmatització cap als veïns dels pisos ha augmentat. Tot i això, tal com explica en M., (30-III-2019) veí del barri, històricament ha existit "la percepció que als pisos de Can Garcia hi havien *quedado los malos*. Quedar-se als pisos de Can Garcia era com un fracàs. I ara mateix també passa amb la gent que està desitjant marxar de la plaça Sant Antoni." El fet que un lloc estigui marcat per desaparèixer pot afavorir que moralment cada vegada més es tingui en menys consideració. Com he assenyalat, els pisos de Can Garcia han suposat un espai de trànsit caracteritzats per l'arribada i la sortida de molts veïns. D'alguna manera els pisos de Can Garcia a partir de la dècada dels 80 complien la funció d'assegurar un habitatge pels veïns per després traslladar-se en una altra zona del mateix barri de l'Erm o del barri del Vilamirosa. Així mateix ho expressa en T.R. (02-IV-2020), que comenta que aquest canvi pel que fa a la substitució de la població tant l'ha experimentat la migració andalusa com també la migració marroquina. Compartint la visió de la M. i en B., un dels principals motius per residir al barri de l'Erm és sobretot per raons econòmiques. Això no treu, però, que diversos veïns prosperin econòmicament al barri de l'Erm i resideixin en pisos de més qualitat.

D'aquesta manera, l'amenaça de l'enderroc ha facilitat que cada vegada més els pisos de Can Garcia fossin assimilats com un lloc marginal on pesava més negativament el fet de quedar-s'hi que no pas el de marxar-ne. Malgrat aquesta visió negativa, sovint atribuïda des de l'exterior, alguns veïns dels pisos de Can Garcia tenien una visió més positiva respecte els pisos, en què destacaven el baix preu del lloguer, el lloc cèntric dels pisos respecte el barri, la proximitat amb l'escola i alguns comerços, etc.

En darrer terme, quan em refereixo a la desarticulació del sentit comunitari del barri principalment ho relaciono amb la desaparició de tota una xarxa veïnal⁷ que durant molt anys ha estat present als pisos de Can Garcia. Enderrocar un edifici de les característiques dels pisos de Can Garcia no només representa la desaparició d'un bloc de pisos, sinó que

⁷ Com a continuïtat de la recerca seria interessant estudiar com els veïns reallotjats continuen mantenint relacions de veïnatge amb els antics veïns dels pisos de Can Garcia. Així com estudiar el tipus de sociabilitat que té lloc a l'entorn dels pisos de Can Garcia.

també s'hi troba present un component vinculat a la memòria. Per altra banda, es pot intuir que si bé el sentit comunitari del barri ja es trobava afeblit a la dècada dels anys 90 pel fet que molts veïns marxessin a viure a altres punts de la ciutat, l'arribada d'una nova onada migratòria no va ajudar a revertir aquesta situació. En aquest moment s'ajuntaven tot un conjunt de factors que van debilitar el sentit comunitari i de veïnatge del barri. En primer lloc, l'arribada d'una nova onada migratòria va generar més estigmatització sobre el barri, i per altra banda el deteriorament progressiu dels pisos de Can Garcia. I finalment tot el procés de reforma del barri a partir de l'any 2004, tampoc no va ajudar a crear una relació de comunitat, ja que els veïns no havien reclamat explícitament aquell tipus de reforma. Amb tot això, els pisos es van situar com el focus d'aquesta reforma del barri que va acabar creant alarma entre veïns sobre el seu futur i on anirien a viure.

La desarticulació social del barri a la qual em refereixo es pot relacionar també amb la desarticulació política de la classe treballadora. El barri de l'Erm va néixer estretament vinculat amb les reivindicacions veïnals i amb el sorgiment dels primers sindicats molt presents al barri. El caràcter popular i obrer del barri progressivament ha anat esvaint-se a causa de la pèrdua dels marcs de representació col·lectiva que el capitalisme ha suprimit. Així, com a tants barris populars, el caràcter obrer del barri de l'Erm s'ha acabat diluint a favor d'una pretesa multiculturalitat que promou valors com el respecte i la igualtat en contextos de plena desigualtat. Malgrat que pugui semblar un canvi insignificant, trobo que la desarticulació social del barri pot explicar-se a partir dels postulats que situen la diversitat cultural com un element central per explicar la realitat dels actuals barris populars. Juntament amb aquest fet, també s'ha fet cada vegada més present una lectura que dóna més importància als problemes de conducta (vegeu incivisme, convivència, etc.) que no als problemes estructurals que afecten el barri com són el racisme, les dures condicions laborals o les desigualtats socials. Així, el que un dia van ser els barris populars, actualment sembla que s'interpretin com a barris d'immigrants. A més a més, a la desarticulació política de la classe treballadora també s'hi afegeix la institucionalització de l'associacionisme que s'accentua amb la Llei de Barris a través de la participació ciutadana, institucionalitzada sota marcs municipals.

Es podria pensar, doncs, que una reforma urbanística de les característiques de la Llei de Barris i del PMBE amb una despesa de 17 milions d'euros allò que es pretén no és tan sols millorar els equipaments i l'espai públic sinó que hi intervenen qüestions de fons vinculades amb altres suposades problemàtiques del barri, principalment la concentració de la immigració i l'exclusió social. No és llunyana l'analogia que compara que les reformes urbanes tenen d'alguna manera la intenció darrerera d'exorcitzar la població que hi viu (Delgado a Fernández, 2014: 331), en el sentit que la intenció de la "regeneració"

s'acompanya de la voluntat de convertir els perills del barri en virtuts, per tal d'alliberar-se de la condició negativa que sempre ha acompanyat el barri.

6. Conclusions

L'enderroc dels pisos de Can Garcia significa una actuació rellevant dins del programa del PMBE pel fet que sintetitza les principals característiques de les polítiques de "regeneració" urbana que s'han aplicat al barri de l'Erm. Aquests trets consisteixen en l'aposta per la "diversificació" social davant de la segregació socioespacial i en l'enderroc dels habitatges construïts durant el moment d'edificació del barri. En termes generals, es pot constatar com la transformació del barri de l'Erm ha actuat sobre aquelles zones més deteriorades i per tant més vinculades a l'estigmatització. Tot i això, la centralitat que l'urbanisme ha tingut en el pla de millora ha implicat que la transformació del barri pugui ser llegida en termes estrictament urbanístics, un fet que ha anat en detriment de la pretesa transformació integral del barri. Cal destacar, doncs, que el PMBE no ha revertit els problemes estructurals del barri, com podrien ser l'accés a l'habitatge, l'atur o la pobresa. Tot i tractar-se d'un programa que s'ha aplicat durant una dècada al barri de l'Erm, les seves actuacions no s'han projectat a llarg termini sinó que han seguit la lògica d'una reforma delimitada.

Així, doncs, a banda de considerar l'enderroc dels pisos de Can Garcia com la culminació de la transformació urbanística, també es pot veure en l'enderroc la trajectòria que ha caracteritzat el barri de l'Erm a partir dos moments oposats: un primer moment caracteritzat per una etapa d'inversió i creixement urbanístic del barri i, per contra, una etapa d'abandonament gradual que ha implicat l'enderroc dels pisos de Can Garcia. Aquesta situació, però, també ha actuat com un motiu per justificar la implementació d'un procés de reforma del barri a gran escala que els mateixos veïns no havien demanat. Juntament amb aquest procés de reforma s'han aplicat altres mesures que permeten reflectir l'arrel ideològica de la Llei de Barris. Això fa que la lectura del PMBE no es pugi deslligar d'aquelles categories que s'han relacionat amb el barri, com són el civisme, la convivència, l'exclusió social, etc. D'aquesta manera, es pot considerar que les propostes de regeneració no han afectat només el barri físicament sinó que també hi han intervingut moralment. És per això que cal veure com els programes de reforma treballen a partir d'una representació centrada en la idea de millora i rehabilitació. Ara bé, no es pot descartar que tot i les intervencions urbanístiques, allò que simbòlicament representa el barri de l'Erm continuï sent un territori estigmatitzat per la presència de la immigració. En tot cas, però, l'enderroc suposa la desaparició d'un model arquitectònic que tot i les desigualtats associades, ha estat important pel creixement urbanístic i demogràfic de Manlleu. Alhora els pisos de Can Garcia han estat rellevants per definir l'Erm com un barri

popular. És a partir del seu enderroc que he proposat entendre la reforma urbana com una transformació que ha modificat i pot modificar el caràcter popular que té el barri.

Per últim, caldria analitzar a llarg termini quins seran els efectes de les polítiques de “diversificació” al barri de l’Erm. Un dels possibles perills és una tendència cap a processos de gentrificació concentrats en les zones reformades del barri. L’aplicació de polítiques de “barreja social”, però, ja implica que de facto el barri de l’Erm es continuï pensant com un territori segregat a causa de la immigració i no també per les desigualtats de classe. Això explica, en part, com la destrucció dels barris populars no s’hauria d’identificar només en la destrucció física d’edificis sinó principalment per la desarticulació d’una perspectiva de classe relacionada amb aquests barris. No és estrany, doncs, que els actuals barris reformats hagin concentrat unes determinades retòriques que pretenen convertir aquests barris en zones més “presentables” de la ciutat.

7. Bibliografia

AJUNTAMENT DE MANLLEU (2008) Pla de Millora del barri de l'Erm de Manlleu. Manlleu: Ajuntament de Manlleu

ARAMBURU, M. (2000) *Bajo el signo del gueto. Imágenes del “inmigrante” en Ciutat Vella* (tesi doctoral), Departament d'Antropologia Social, Universitat Autònoma de Barcelona: Barcelona.

ARICÓ, G. (2014) “La vida en “Venus”. Gentrificación, conflicto y reproducción social en el barrio de La Mina” a *Periferias, fronteras y diálogos*, XIII Congreso de Antropología: Tarragona.

ARICÓ, G; MANSILLA, J.A I STANCHIERI, M.L (coords.) (2016) *Barrios corsarios. Memoria histórica, luchas urbanas y cambio social en los márgenes de la ciudad neoliberal*. Barcelona: Pol·len Edicions-OACU.

CASAS, P; CROSAS, C. (2007) *Nouvinguts a la ciutat. La construcció urbana de Manlleu, 1900-2005*. Manlleu: Museu Industrial del Ter, Eumo Editorial.

DALMAU, M. (2010) “La Colònia Castells: un barri al corredor de la mort” a *Quaderns-e de l'Institut Català d'Antropologia*, 15 (1), p.141-160.

DELGADO, M. (2007) *La ciudad mentirosa. Fraude y miseria del “modelo Barcelona.”* Madrid: La Catarata.

- (2011) *El espacio público como ideología*. Madrid: La Catarata.

FERNÁNDEZ, M. (2014) *Matar al Chino. Entre la revolución urbanística y el asedio urbano en el barrio del Raval de Barcelona*. Barcelona: Virus editorial.

GENERALITAT DE CATALUNYA (2006) Llei 2/2004 i Reglament de millora de barris, àrees urbanes i viles. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

HARVEY, D. (1978) “The urban process under capitalism: A framework for analysis”, *International Journal of Urban and Regional Research* 2(1-4):101-131.

HORTA, G. (2010) *Rambla del Raval de Barcelona. De apropiaciones viandantes y procesos sociales*. Mataró: El Viejo Topo.

KARSZ, S. (2004) “La exclusión: concepto falso, problema verdadero”, a *La exclusión: bordeando sus fronteras*. Barcelona: Gedisa; 133-214.

LEFEBVRE, H. (2013 [1974]) *La producción del espacio*. Madrid: Capitán Swing.

LÓPEZ SÁNCHEZ, P. (2013) *Rastros de rostros en un prado rojo (y negro): las casas baratas de Can Tunis en la revolución social de los años treinta*. Barcelona: Virus.

MARTÍNEZ VEIGA, U. (1999) *Pobreza, segregación y exclusión espacial*. Barcelona: Icaria.

MARTÍ-COSTA, M. I PARÉS, M. (coords.) (2009). *Llei de barris: cap a una política de regeneració urbana participada i integral?* Barcelona: Escola d'Administració Pública de Catalunya i Direcció General de Participació Ciutadana.

NEL·LO, O. (2005) "El dret a la ciutat: la Llei de millora dels barris" a *Anuari Territorial 2004*. Barcelona: Societat Catalana d'Ordenació del Territori.

PARÉS, B; CASAS, M. (2007) «L'experiència del barri de l'Erm de Manlleu» a *Ausa XXIII* 159 p.59-71.

PORTELLI, S. (2014) "Lluita social i memòria col·lectiva als marges de Barcelona" a *Revista d'Etnologia de Catalunya*, n. 39, p. 197-203.

SMITH, N. (2012 [1996]) *La nueva frontera urbana: Ciudad revanchista y gentrificación*. Madrid: Traficantes de Sueños.

SOLÉ, A. [ed.], Grup de Recerca sobre Exclusió i Control Socials. (2011) *Els fantasmes de l'exclusió social: ordre, representació, i ciències socials a la ciutat contemporània*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.

SUBIRATS, J. (2004) "La exclusión social: debates y concepto", a *Pobreza y exclusión social*. Barcelona: Fundació La Caixa; 10-33.

WACQUANT, L. (2007) *Pàries urbans. Guetos, banlieues, Estat*. Barcelona: Edicions de 1984.